

תפיסת הסטודנטים המצוינים, המתכשרים להוראה, את ההיבטים המרכזיים בתכנית 'מיטב': מצוינות אקדמית, מעורבות חברתית ומנהיגות חינוכית

תקציר דו"ח מחקר

דורית גד, איציק גילת, רחל שגיא

שתי שאלות מרכזיות עמדו לפנינו במחקר זה: להנהיר את משמעותם של שלושת ההיבטים המרכזיים של תכנית 'מיטב' – מצוינות בלוינסקי: מצוינות אקדמית, מעורבות חברתית ומנהיגות חינוכית, כפי שהם נתפסים בעיניהם של הסטודנטים, וכן לבחון כיצד תכנית הלימודים הייחודית תורמת לסטודנטים בתחומים אלה. המחקר התקיים בשנה"ל תש"ע והשתתפו בו 48 סטודנטים מתוך 70 שלמדו באותה שנה בתכנית המצוינים במכללת לוינסקי.

לצורך המחקר פותח שאלון תפיסות, בהתאם לשיטה המעורבת, שמשלבת בין מבדקים כמותיים ומבדקים איכותניים, במטרה להגיע לתוצאות בעלות תוקף ולהבנה מעמיקה של התופעה הנחקרת. בחלקו הראשון של השאלון ענו הסטודנטים על **שלושה מבדקים כמותיים (A-B-C)**, כאשר כל מבדק מתמקד או בהיגדים או במונחים או בתכונות. אל שלושת המבדקים הללו צורף מאוחר יותר, **מבדק רביעי, איכותני (D)** שהתבסס על **מכתבי הסגור העצמי**, שנכתבו על-ידי הסטודנטים במהלך קבלתם לתכנית, ובחן בנייתם תוכן את תפיסתם הראשונית את שלושת ההיבטים. בחלקו השני של השאלון ענו הסטודנטים על **שני מבדקים כמותיים (F-E)**, שבחנו את תפיסת הסטודנטים את הקורסים בתכנית משני פנים: **מהפן התוכני ומהפן המבני**. בנוסף למבדקים הכמותיים, תוכננו **שני מבדקים איכותניים (H-G)**, שבחנו את שלושת ההיבטים המרכזיים כפי שהם באו לידי ביטוי באירועים בעלי משמעות ובחוויות דעתם על התכנית.

ממצאי המחקר ומסקנותיו

מכתבי הסגור העצמי, מתייחסים לשאלה מהי מצוינות בחינוך. בתפיסותיהם הבראשיתיות של הסטודנטים, כפי שנחשפו בעזרת ניתוח התוכן, מתגלים שלושת היבטי התכנית: מצוינות אקדמית, אקטיביזם חברתי ומנהיגות חינוכית, גם אם לא קראו להם בשם זה. מתברר שהסטודנטים תופסים את החינוך בצורה אידיאלית, ומאמינים ביכולתם של מורים ומחנכים לעשות שינוי בחינוך. מדבריהם עולים דאגה ואכפתיות לדמותה ולמצבה של החברה במדינת ישראל. מכתבי הסגור העצמי מלמדים על תפיסותיהם של הסטודנטים מהי מצוינות בחינוך אך המשמעות שהם מייחסים להיבטי התכנית מתבררת באמצעות המבדקים הכמותיים בחלק הראשון של השאלון. זיקתם של שלושת ההיבטים לתכנית הלימודים הייחודית ותרומתם לסטודנטים בכל אחד מהקורסים והפעילויות בתכנית מתבררת באמצעות המבדקים הכמותיים והאיכותניים בחלק השני של השאלון.

ממצאי המחקר תרמו תרומה רבה בהבנתנו את הדרך בה תופסים הסטודנטים את ההיבטים המרכזיים של התכנית הייחודית. התובנות שלנו להלן מתייחסות הן למשמעות ההיבטים והן לנוכחותם בתכנית הלימודים הייחודית

1. מצוינות אקדמית.

א. מבדק A מלמד שתפיסתם של הסטודנטים את ההיבט של מצוינות אקדמית עולה בקנה אחד עם ההגדרות שרווחות במחקר ורואה בה בעיקר **מצוינות הישגית**. יחד עם זאת, הסטודנטים מייחסים למצוינות האקדמית גם את המימד האחר שנזכר במחקר בנוגע למצוינות אקדמית ומגדיר אותה

כמצוינות תהליכית, הרואה במצוינות תהליך שמתרחש מתוך מוטיבציה פנימית ותפיסה ערכית במטרה להגיע לתוצרים או לביצועים איכותיים.

ב. מן המבדקים E ו-F, שבחנו את הזיקה של ההיבט מצוינות אקדמית אל הקורסים הנלמדים בתכנית עולה שהסטודנטים אינם מזהים היבט זה בצורה מובהקת עם מרבית הקורסים בתכנית הייחודית ולפי תפיסתם המצוינות האקדמית היא נחלתם של קורסים בודדים: תכנון לימודים והערכה; הסמינריון: שוני שוויון ועוצמה חברתית; אוריינות אקדמית (והיבטים פסיכולוגיים בעבודת המורה – הקורס האחרון לא זכה לעבור את הדירוג 4). חיזוק לכך ניתן גם בבחירתם המובהקת ברכיב: כתיבת עבודה/ פרויקט/ סמינריון, כרכיב יחיד מכל רכיבי התכנית, שלתפיסתם הוא בעל זיקה למצוינות אקדמית.

2. אקטיביזם חברתי ו מנהיגות חינוכית

א. **מהבחינה הפונקציונאלית** שני ההיבטים נתפסים בעיני הסטודנטים באופן זהה כתחומים שבהם נדרשים המשתתפים לגלות יוזמה, אחריות ופעילות למען הזולת והחברה, מתוך פתיחות וסובלנות. המנהיג החינוכי, שלא כמו אקטיביסט מהשורה, נתפס כמי שבמעשיו נותן דוגמה אישית ומהווה מודל לחיקוי.

ב. הדמיון באופן תפיסתם את ההיבטים אקטיביזם חברתי ו מנהיגות חינוכית מתברר גם בכך שהסטודנטים מייחסים לשני ההיבטים **ליבה משותפת** שבאה לידי ביטוי בעשייה משמעותית ובכוח רצון. יחד עם זאת, לתפיסתם, העשייה המשמעותית וכוח הרצון **מונעים על-ידי כוחות שונים** בכל אחד מההיבטים. בעוד שאקטיביזם החברתי מונע על-ידי אהבת אדם (אמוציה) ובא לידי ביטוי בנתינה ובהתנדבות, המנהיגות החינוכית מונעת על-ידי ערכים ואידיאולוגיה (קוגניציה) ובאה לידי ביטוי בדוגמה האישית.

ג. המנהיג החינוכי נתפס בעיני הסטודנטים כמי שניחן/זקוק למכלול תכונות שחלקן נרכשות וחלקן מולדות. מתוך רשימת התכונות שעמדה בפניהם נבחרו תכונות שונות זו מזו בהתאם לשני התבחינים (תכונה מולדת/נרכשת) ולא נמצאה אפילו תכונה אחת שמשותפת לשניהם. **התכונות הנרכשות** נתפסות **כתכונות שקשורות בקוגניציה** (מודעות, חזון, חשיבה ביקורתית) ו**ביכולות ביצועיות** (יודע איך, מחנך). לעומתן **התכונות המולדות** נתפסות **כקשורות לעולם הפנימי, לתחומי הרגש** (אינטליגנציה רגשית, כריזמה והנעה פנימית).

ד. ההיבטים של אקטיביזם חברתי ומנהיגות חינוכית כפי שנתפסים על-ידי הסטודנטים באים לידי ביטוי בעשייה למען הזולת והחברה- והעשייה והרצון מהווים את המכנה המשותף של שניהם. ההבחנה בין ההיבטים מצויה בהתייחסות למקורות מהם נובעים הכוחות המניעים את האדם, מהאמוציה או מהקוגניציה. בעוד שהמעורבות החברתית נתפסת כמונעת על-ידי עולם הרגש, המנהיגות החברתית נתפסת כמונעת על-ידי השכל. מעניינת גם ההבחנה שקיימת בתפיסת הסטודנטים בין התכונות המולדות והנרכשות שהם מייחסים למנהיג החינוכי. בעוד שהתכונות הנרכשות נתפסות כקוגניטיביות התכונות המולדות קשורות לעולם הפנימי ולתחומי הרגש.

ה. תפיסת הסטודנטים את ההיבטים אקטיביזם חברתי ומנהיגות חברתית כקרובים מאוד מוצאת את ביטויה גם במבדקים E – F: 1. בכל הקורסים שבהם נמצאה זיקה להיבט אקטיביזם חברתי נמצאה זיקה גם להיבט מנהיגות חברתית. 2. שני הרכיבים שנבחרו על-ידי הסטודנטים כרכיבים המשמעותיים ביותר הם: סיורים והפעילות במעורבות החברתית. רכיבים אלה נתפסים בעיניהם כבעלי זיקה מובהקת לשני ההיבטים: אקטיביזם חברתי ומנהיגות חינוכית.

ו. קורסי הליבה של התכנית הייחודית נתפסים בעיני הסטודנטים כקורסים שיש בהם היבטים מובהקים של אקטיביזם חברתי ומנהיגות חינוכית, לעומת הקורסים האחרים שאינם נתפסים כתורמים בתחומים אלה.

3. הקורסים והרכיבים של תכנית הלימודים 'מיטב' (המבדקים הכמותיים) וזיקתם לשלושת ההיבטים המרכזיים של התכנית: מצוינות אקדמית, אקטיביזם חברתי ומנהיגות חינוכית.

א. בחינת הקורסים הנלמדים בתכנית 'מיטב' לאור תפיסתם של הסטודנטים את שלושת ההיבטים המרכזיים של התכנית מלמדת כי **הקורס האחד שנתפס בעיני הסטודנטים כבעל זיקה לכל שלושת ההיבטים המרכזיים של תכנית 'מיטב' הוא הסמינריון: שוני, שוויון ועוצמה חברתית**, שנלמד בשנתון ב'. פרט לסמינריון, הקורסים שזכו לדירוג גבוה בהיבט של מצוינות אקדמית לא נתפסים בעיני הסטודנטים כבעלי זיקה לשני ההיבטים הנותרים. לעומתם, כל **הקורסים שנתפסים כבעלי זיקה לאקטיביזם חברתי נתפסים כך גם כבעלי זיקה להיבט של מנהיגות חינוכית, אך לא להיבט של מצוינות אקדמית.**

ב. בחינת הרכיבים שמצויים בתכנית 'מיטב' מלמדת כי בהתאם לתפיסת הסטודנטים הרכיבים: **סיורים ופעילות במעורבות החברתית** הם הרכיבים שתרמו לסטודנטים במידה הרבה ביותר. יש לציין כי רק חמישה רכיבים, מבין שלושה עשר רכיבי התכנית, זכו בממוצע גבוה מ-4. ארבעה מהם בזיקה להיבט של אקטיביזם חברתי כאשר שניים מהארבעה, פעילות במעורבות החברתית וסיורים, נתפסים בעיני הסטודנטים גם כבעלי זיקה להיבט של מנהיגות חינוכית. **ההיבט של מצוינות אקדמית בא לידי ביטוי רק ברכיב אחד, כתיבת עבודה/פרויקט/סמינריון.**

4. האירועים וחווות הדעת של הסטודנטים (המבדקים האיכותניים) וזיקתם לשלושת היבטי התכנית: מצוינות אקדמית, אקטיביזם חברתי ומנהיגות חינוכית.

א. כל הקורסים שעל-פי הגדרתם עוסקים במעורבות חברתית אכן נתפסים בעיני הסטודנטים ככאלה וזכו להתייחסות כקורסים שבהם התרחשו אירועים משמעותיים. (מצוינות אקדמית, אקטיביזם חברתי, מנהיגות חינוכית)

ב. המרצים של אותם הקורסים זכו להערכה מהסטודנטים כמודלים לחיקוי וכדוגמה להוראה טובה. (מצוינות אקדמית, מנהיגות חינוכית)

ג. האירועים שהתרחשו בסיורים ובמהלך פעילויות חוץ מכללתיות מאפשרים לדבריהם למידה משמעותית, שמתרחשת במהלך המפגש עם ה"עולם האמיתי", ומזמנת דילמות חינוכיות. (אקטיביזם חברתי, מצוינות אקדמית)

ד. הפעילות של הסטודנטים במעורבות החברתית נמנית על האירועים שיש בהם השפעה רבה על ההתנהלות ועל הלמידה המקצועית והאישית של הסטודנטים. (אקטיביזם חברתי, מנהיגות חינוכית)

ה. מרצים אורחים תורמים להתפתחות האישית והמקצועית. (מצוינות אקדמית)

ו. העשייה של הסטודנטים במסגרת קהילות החשיבה וביום העיון שקשורה בחקר מגבירה את המעורבות והעניין. (מצוינות אקדמית, מנהיגות חינוכית)

ז. בדברי הסטודנטים נשמע הרצון ללמוד אחרת, פחות הרצאות פרונטאליות, יותר פעילויות. כמו כן הם מבקשים להיות מעורבים בתכנון ובלמידה. (מנהיגות חינוכית, מצוינות בחינוך)

ח. הם מבקשים להיות יותר משמעותיים במכללה, לזכות בהערכה, לתפוס יותר מקום. (מנהיגות חינוכית)

ט. הם מגלים הכרה והבנה בנחיצותן של מטרות התכנית אך משמיעים ביקורת על אופן יישומה בחלק מהקורסים. (מנהיגות חינוכית, מצוינות אקדמית)

השלכות הממצאים על תכנית הלימודים והצעות למחקרים נוספים

השוואה בין הממצאים של מבדק A לממצאים של מבדקים E ו-F בהיבט של מצוינות אקדמית מעלה מספר שאלות שמחייבות אותנו לקיים בירור בנוגע לתכנית הלימודים הייחודית.

1. מהו המכנה המשותף לשלושת הקורסים שנתפסים על-ידי הסטודנטים כבעלי זיקה מובהקת למצוינות אקדמית.

2. האם ניתן לזהות בקורסים אלה גם מצוינות הישגית וגם מצוינות תהליכית, ואם כן באיזה אופן כל אחד ממימדים אלה בא לידי ביטוי.
3. האם בקורסים שאינם נתפסים כבעלי זיקה למצוינות אקדמית יש/אין התייחסות להיבט זה, ומה הם ביטוייו בפועל (ואם יש מה מנע מהסטודנטים מלהתייחס אליהם).
4. כיצד ניתן לשפר את נוכחות ההיבט מצוינות אקדמית בתכנית הייחודית ואילו שינויים יש לערוך בקורסים.

בכוונתנו לערוך מחקר שיתמקד במצוינות אקדמית במטרה להבין טוב יותר כיצד תופסים הסטודנטים היבט זה.

ממצאי המחקר בתחום תרומת תכנית הלימודים הייחודית מצביעים על הצורך בעריכת חשיבה הן על הקורסים והן על הרכיבים השונים, לאור קיומה או היעדרה של הזיקה לשלושת ההיבטים המרכזיים של התכנית הייחודית. בכוונתנו לשתף את הסטודנטים בתהליך החשיבה **במטרה** לשפר ולייעל את התכנית בהתאם ליעדיה.